

Mellanrum i urban utveckling - Vegastaden

Anna Hesselgren

**Kursen Konstnärliga Forskningsprocesser
Handledare Emma Göransson och Roland Ljungberg
Institutionen för Konst, Konstfack
VT 2013**

Sammandrag Jag utforskar det offentliga stadsrummets problematik och dess möjligheter för och behov av kritisk konstnärlig granskning i urbana utvecklingar. Min inriktning här är en undersökning av mellanrum som fysisk rum och begrepp i förtätningen av den framväxande Vegastaden i Haninge kommun, en av huvudstadsregionens åtta blivande regionala stadskärnor. I en läsning av Foucaults begrepp om heterotopier (Foucault, 1967: 3-4) och egen tidigare konstnärlig utforskning om det offentliga rummet definierar jag mellanrum som platser i det offentliga rummet utan bestämd användning eller identitet, mitt i stadens arkitektur.

I en konstnärlig undersökning som involverar medborgare och stadsplanerare till delaktighet i ett ljudverk framhåller jag behovet av mellanrum dels som garant för en demokratisk och öppen alltjämt pågående diskussion med många olika röster om vad för slags samhälle vi tillsammans bör skapa mot en socialt hållbar utveckling och dels som fysiska platser mitt i stadsbebyggelsen i det gemensamma offentliga rummet där egna initiativ till gemensamma aktiviteter uppmuntras.

Abstract I investigate the public space and its possibilities for and need of a critical artistic examination in urban developments. I examine here the spaces-in-between as physical spaces and as concept in the densification of the emerging city of Vega in Haninge municipality, one of Stockholm Region's eight future city centers. Informed by Foucault's concept of heterotopias (Foucault, 1967: 3-4) and my own earlier artistic investigation of the public space, I define spaces-in-between as spaces in the public domain without specific use or identity, in the heart of city architecture.

In an artistic investigation that involves citizens and urban planners to participation in a sound installation I emphasize the need of spaces-in-between as an assurance for a democratic and open ongoing discussion with many voices about what kind of society we should create together towards social sustainability. I also point out the spaces-in-between in the public space as places where initiatives for shared activities should be encouraged.

Mellanrum i urban utveckling - Vegastaden

Anna Hesselgren

Inledning Jag utforskar det offentliga stadsrummets problematik och dess möjligheter för och behov av kritisk konstnärlig granskning i urbana utvecklingar. Min inriktning här är en undersökning av mellanrum som fysisk plats och begrepp i förtätningen av den framväxande Vegastaden i Haninge kommun, en av huvudstadsregionens åtta blivande regionala stadskärnor.

I en läsning av Foucaults begrepp om heterotopier (Foucault, 1967: 3-4) och egen tidigare konstnärlig utforskning om det offentliga rummet definierar jag mellanrum som platser i det offentliga rummet utan bestämd användning eller identitet, mitt i stadens arkitektur. De lite bortglömda mellanrummen mellan huskroppar mm kanske inte aktiveras mer än som genomfartsrum men jag hävdar att de fyller en funktion av att vara potentiella platser för en mängd tillfälliga, sociala och vardagliga aktiviteter.

Genom att göra en konstnärlig undersökning som involverar medborgare till delaktighet vill jag framhålla behovet av mellanrum dels som garant för en demokratisk och öppen alltjämt pågående diskussion med många olika röster om vad för slags samhälle vi tillsammans bör skapa mot en socialt hållbar samhällsutveckling och dels som fysiska platser mitt i stadsbebyggelsen i det gemensamma offentliga rummet där egna initiativ till gemensamma aktiviteter uppmuntras.

I två nyligen antagna detaljplaner för Vegastaden identifierar jag ett par framtida mellanrum i stadsbebyggelsen. Dessutom tar jag citat relaterade till min undersökning ur Utvecklingsprogrammet för den regionala stadskärnan Haninge (2011). Jag har sedan samtal som spelas in med några av de människor som bor där idag och som yttrat sig i samråden (Detaljplan 1 och 5, Vega, 2012) samt med två ansvariga stadsplansarkitekter och en projektledare från Haninge Stadsbyggnadsförvaltning. Jag vill veta hur de ser på förtätningen av sin livsmiljö respektive planeringsuppdrag i relation till min tanke om behovet av mellanrum för ett mer demokratiskt samhälle och som en del i en socialt hållbar utveckling.

Av det inspelade materialet skapar jag ett ljudverk.. Jag transkriberar samtalen och väljer ut formuleringarna från de jag samtalat men utesluter mina egna. Sedan läser jag in dem, ger allas tankar en och samma röst, min röst.

Projektet kan ses som en konstnärligt innovativ vidareutveckling av Monica Sands (Sand, 2008: 77-102) tankar om att aktivera mellanrum, även om hon väljer att studera en annan sorts mellanrum än det jag avser när jag utgår från begreppet heterotopi, motplatser. (Foucault, 1967: 3-4). Syftet med undersökningen är främst att påverka medvetenheten om behovet av mellanrum i en pågående stadsutveckling vilket gör projektet annorlunda än ett traditionellt konstnärligt gestaltungsuppdrag.

Nytänkandet i min undersökning ligger i synen på att mellanrummen verkligen behövs när man förändrar/förtätar det offentliga rummet för att invånare själva där ska kunna skapa meningsfulla sociala aktiviteter och därmed öka trivseln och tryggheten där man bor. Det handlar inte om fritidsaktiviteter utan om en grundläggande demokratisk fråga i vardagen om vad det offentliga rummet är och om/var dess öppenhet existerar. För alla.

Jag skriver min gestaltningsprocess inifrån, i en text, som är uppdelad i två växelvisa texter. Den ena är en mer teoretisk, resonerande text som ringar in begreppet mellanrum i det offentliga rummet utifrån mitt perspektiv såsom en demokratifråga. Den andra texten (kursiv) är en verkberättelse med personliga funderingar om det som kommer fram i samtalen och i arbetsprocessen med gestaltningen av ljudverket. Texterna läses som ett flöde av processen, sida för sida. Deras längd, täthet och placering låter ett mellanrum uppstå på varje sida.

Om mellanrum. ”Det sätt på vilket vi definierar det offentliga rummet är intimt sammankopplat med våra idéer om vad det betyder att vara människa, samhällets natur och vilken sorts politisk gemenskap vi bör eftersträva. (...) att ge stöd åt offentliga saker är att bidra till den demokratiska kulturens överlevnad och utbredning.” (Deutsche, 2007:31) I en läsning av Foucaults begrepp om heterotopier (Foucault, 1967:3-4) och i egen tidigare konstnärlig utforskning om det offentliga rummet definierar jag mellanrum som utrymmen i det offentliga stadsrummet utan bestämd användning eller identitet, mitt i stadens arkitektur. Foucault benämner många olika slags platser för heterotopier och beskriver dem som motplatser till verkliga platser i det offentliga samhället. Jag har valt att låna definitionen för de övergivna, lite bortglömda mellanrummen mellan huskroppar mm som kanske inte aktiveras mer än som genomfartsrum men som fyller en funktion av att vara potentiella platser för tillfälliga, sociala och vardagliga aktiviteter. Mellanrum, i min mening, är rum som avgränsas av bebyggelse på en mängd sätt och är ytor som åtminstone en människa kan röra sig fritt över. Jag vill inte säga vad mellanrum ska användas till, det ska människor som bor och rör sig i staden bestämma själva. Inte heller vill jag ge exempel på aktiviteter för det styr människor vilket stadsplanerare gör och har gjort i alla tider. Min avsikt är i stället att mer se om man, med en värdesättning av mellanrummen, kan komma ifrån det toppstyrda planerandet av vårt offentliga rum och anta ett gräsrots- och medborgarperspektiv på hur det offentliga rummet ska användas. Och det är också min undersöknings fokus i samtalen.

Som en verkberättelse ”En verkberättelse är en skriftligt eller muntligt narrativ om forandet av material, immateriella delar, situationer, relationer, och sociala praktiker som utgör, eller leder till, ett konstverk.”...” I konceptuell konst är verkberättelsen inte bara avgörande för förståelsen av verket - själva skapandet och ordningen som arbetsprocessen sker i har ofta symbolisk, metaforisk, politisk, och kunskapsmässiga betydelser och kan inte separeras från presentationen eller den fysiska formen hos verket.” (Bärtås, 2010:12, min översättning från engelskan) Panik i startskedet innan jag börjar - tänk om jag fastnat i ett begrepp..? Slänger jag ett koncept, mellanrum, över en situation, stadsutvecklingen i Vega, ett helt oexploaterat skogsområde idag? Jag måste utgå från det som är överkligt idag, som bara finns i huvudena hos planerare och boende och på ritningar, planer, program... föreställningar om en framtida stad. Men samtidigt vill jag ju undersöka hur mellanrum kan uppkomma och få finnas i stadsutvecklingar och jämföra detta i olika kontexter - (förra året) gentrifiering av befintlig bebyggelse i miljonprojektet Husby (Föreställningar om det gemensamma, 2012), (nu) ny bebyggelse i oplanerad naturmark i Vega, (snart) delvis ny och äldre bebyggelse i stadsomvandlingens Kiruna - för att kunna fördjupa min förståelse av mellanrum i det offentliga rummet och göra detta som konstnär. Litet motstånd att söka upp människor att samtala med (inte intervju) för jag vill komma åt deras egna personliga, om inte innersta tankar, i alla fall formuleringar om deras livsmiljö i förändring... den okända framtiden. (innan jag får kontakt, bokningar av samtalen, vilka jag får tag i, hur det ser ut att boka dem, hur de reagerar, vandring i buskarna med Ola (min assistent), detaljplanerna som är svåra att hitta och se vad som ska bli, svårt guida sig efter dessa ute i terrängen, det okända, skrämmande skogsdunge, mycket snö...hur komma igång). En förvirring i hur ta sig an en utforskning som ändå känns angelägen...

Konstnären Monica Sand definierar i sin avhandling, "Konsten att gunga - experiment som aktiverar mellanrum " (2008), mellanrum ur en relationell synvinkel som har beröringspunkter med mina tankar om detta fenomen. Hon menar att " närvaron av rum *mellan* funktioner, *mellan* situationer och *mellan* det ideala och det materiella, får staden att framträda perforerad av betydelser, fragmenterad av meningar och användningsområden. Som ett samlande namn benämner jag dem *mellanrum* på grund av deras osäkra position *mellan* identiteter, funktioner och situationer. "(Sand, 2008:79) Det är intressant att hon säger "osäker position" vilket jag ser som att mellanrum just fyller *den* funktionen och gör alltså det offentliga rummet mindre förutbestämt, mindre förutsägbart och slutet utan istället öppet och föränderligt för alternativa identiteter, situationer i och berättelser om det delade rummet. Men en sådan benämning kan medföra att man ser dessa utrymmen som farliga platser och som därför hellre tas i anspråk, bebyggs och täpps till.

Får en gratiskarta på Haninge bibliotek över de centrala delarna av Haninge kommun där även det skogsområde som ska exploateras finns med. Men att kartan är annat än verkligheten visar sig.... svårt att greppa storleken av området när man är där ute och traskar. Åker ut och fotar en andra gång, tar upp ljud i skogen i Vega. Tar bussen till Kolartorp från Haninge C, från hållplatsen passerar jag förbi gården Mellanberg vid järnvägen. Bleka byggnader där falurödfärg gnagts ner till en blek yta... Historia. Stillhet. Övergivett? Isig och snöig lokalväg med smal trottoar bara bilvänligt. Långa avstånd, längre än jag trott när jag tittade på kartan. Tysta små äldre sommarstugor och nyare större permanentvillor blandas... ..bergigt och snårigt på båda sidor om skogsvägen. Stora dånande grusbilar kör förbi i båda riktningar då och då. Sedan tyst och fågelkvitter. Vägen delar sig efter ett par hundra meter. Stannar och tar upp mer ljud, lyssnar. - vårfåglar, lastbilar, människor på håll pratar, bankar- allt hör så extremt tydligt med hörlurarna på (vill hitta områdets röst genom att spela in miljöljud till ljudverket. Kan jag även härma naturljuden med min röst..?).....Letar vidare efter mellanrum i dokument på Haninge kommuns hemsida över förtätningen av den framtida regionsstadskärnan Vega - ett virrvarr av många dokument i olika färdiga stadier: RUFSS 2010 (Regional Utvecklingsplan för Stockholmsregionen) - Översiktsplanen - Haninge kommuns Utvecklingsprogram - Färdiga detaljplaner - Pågående detaljplaner - Detaljplaner under utredning - Samrådssammanställningar - Illustrationsplaner....Svåröverskådligt , letar efter kartor över området , ett naturområde med gammal skog. Försöker förstå vad som finns där idag som ska tas med in i framtiden.... En hästgård ska flytta frivilligt för man får inte ha hästar närmare bebyggelse än 200m säger kommunen (Samrådssammanställning, detaljplan 1) ... googlar och hittar en hästtjejs blogg som uttrycker vemodigt att mötesplatsen där man kan rensa huvudet på tankar måste försvinna ... Men hon verkar acceptera att så måste ske...(Tinniss, 2008.) Utvecklingsprogrammet, som kommunen tagit fram för att förverkliga RUFSS:s vision om stadskärnor, ser som 2 viktiga centrala frågor för den regionala stadskärnan "att skapa stolthet över platsen" och "att stärka sammanhållningen inom platsen". (Utvecklingsprogrammet, 2011:13) Jag undrar hur och tänker att man kanske kan tolka det som ett uttryck för en socialt hållbar stadsutveckling? ...men när jag frågar en av planarkitekterna får jag inga tydliga svar...han känns inte vid texten : "Formuleringarna känner jag inte igen. Det är säkert inte det utvecklingsprogram jag tänker på utan det kan vara det en konsult har gjort. Och konsulter bidrar på sitt sätt med sina ord"... Men konsulterna måste ju fått det någonstans ifrån, undrar jag?... t.ex. från sina uppdragsgivare, som väl är kommunen...? kan mellanrum var en hjälp för dessa mål? Svaren jag får föder bara fler frågor, inga svar...Och ska jag ge min röst åt det som bara skapar fler frågor...?...

Sand fortsätter "Mellanrummet framstår (...) som ett mer eller mindre oavsiktligt resultat av komponenter som omger det, vilka mellanrummet beror av och vilket gör att det inte har en egen definierad existens eller funktion.(...) likställs med andra lika "innehållslösa" begrepp som *tomrum*, *gap*, *lucka*, *glapp*." (Sand, 2008:79). I fysisk bemärkelse kan man säga att mellanrum uppstår, avgränsas av en struktur bestående av byggnader mm men jag håller inte med henne om att mellanrummet skulle sakna en egen existens, funktion eller betydelse innan eller efter det aktiveras. Socialantropologen Marc Augé talar om skillnaden mellan plats (place) och rum (space) " If a place can be defined as relational, historical and concerned with identity, then a space which cannot be defined as relational, or historical, or concerned with identity will be a non-place." (Augé, 1995:77). Jag tycker det är en delvis bra distinktion men jag vill ta det vidare när det gäller definition av mellanrum som jag inte ser som det negativt laddade "icke-platser" i Augés benämning. Det handlar om att se dem som utrymmen i det offentliga rummet som inte automatiskt blir permanenta platser för att vi hittar och intar dem för temporära, relationella aktiviteter utan att deras identitet är just den potential de besitter: de är i en slags vilande läge i väntan på att tas i bruk tillfälligt och bli till platser av vår närvaro för att sedan, när vi lämnar dem, återvända till att fortsätta vara ett möjligheternas rum. "Mellanrum kan definieras som en distans, ett avstånd, en väntan ett uppehåll, men när det aktiveras visar det sig var överfyllt av mening och betydelser." (Sand, 2008: 105-106) Vi laddar dem med meningsfullheter i vår sociala interaktion.

Plötsligt verkar det som en av de ansvariga planarkitekterna förstår vad jag syftar på då han uttrycker att "för mig är det mycket mer som är mellanrum. Där det inte står hus är det mellanrum. Jag menar den där lilla parkeringen, den ligger där som en möjlighet..." På den detaljplanen över en annan del av Vega som han arbetar med just nu med kring pendeltågsstationen, tar han bort två inritade parkeringsplatser och låter dem bli mellanrum....hoppas också att de fick vara kvar efter vårt samtal , tänker jag, att han inte bara vill tillfredställa mig i samtalssituationen... Transkriberar samtalet med två av dem som har bott länge där i kanten till skogsområdet som ska transformeras och bli Vegastaden.... (retar mig på min egen ständigt avbrytande röst i samtalet, men det är ett sätt att lyssna tror jag...fortsätter transkriberingen med fördragsamhet om detta...) De har upplevt mycket av och i området och uppskattar granngemenskapen. Och de har ett mellanrum som de säger rätt nära sitt hus, en plats alldeles vid järnvägen som har fungerat genom åren ömsom som fotbollsplan, ridvolt, grillplats, mopedplan och för valborgseldar. Men just nu är den upplagringsplats för byggnadsmaterial, inte särskilt uppskattat... De har ringt om att kommunen måste ta bort det som utlovat, men inget händer... Kan mellanrummen visa på en frånvaro av något som förut fanns på platsen och människors närvaro på dessa platser idag innan områdets förändras, kan man ta tillvara något av en energi som finns idag och låta den omvandlas till något i den nya staden... (mellanrum... i olika sammanhang där jag berättar om projektet, väcker det alla till diskussion om vad det är - är mellanrumsbegreppet ett problem? Är jag otydlig (i just min röst) eller är det något man tycker är osäkert? Alla går igång och vill tycka, benämna. Eller är det helt enkelt en fråga om något vi gemensamt ser som viktigt?) I transkriptionen hamnar jag i ett läge där jag anar vad som inte sägs, sägs mellan raderna, det de säger utan att riktigt veta om det...handlar om dem som människor som blivit som en del av sin plats med djuren, naturen och gemenskapen där, ett och samma.... ett inifrån perspektiv som jag själv känner igen.... från en annan plats och tid...

Min utgångspunkt är att det, när man förtätar och bygger nya eller förändrar befintliga bostadsområden, finns ett behov av motplatser i det gemensamma offentliga rummet som är öppna, oplanerade frizoner som inte styr människors kroppsliga rörelser vilket är stadsplaneringens huvudsyfte. Sand påpekar också hur man undviker när man planerar städer att relatera till kroppsliga rumsupplevelser. "Om stadsplanering handlar om att organisera den mänskliga kroppen på platser och vid transporter, har interaktionen mellan kropp och utrymme inte tagits i beaktande vid planeringen av mellanrum: att inte ta interaktionen mellan kropp och rum i beaktande liknar hur filosofi och naturvetenskap, teoretiskt formulerar bortom rummets utbredning och kroppens lokalisering." (Sand, 2008:100) Något som framkommer i mina samtal med boende, men även med stadsplanerare i Haninge kommun, är att man uppfattar tydligt att mellanrum finns i ens närmiljö och att man använder dem. De besitter en form av tyst och lite osynlig funktion där alla möjliga tillfälliga och även spontana aktiviteter pågår på olika tider av dygnet och året. Det visar att ett behov av dessa utrymmen finns och att uppkomsten och bevarandet av mellanrummen upplevs som viktigt för livskvalitén. I mellanrummen kan människor mötas och bli till i gemenskap i inkluderande sociala sammanhang i sin vardag som inte enbart handlar om konsumtion. Utvecklingsprogrammet talar upprepade gånger om att den naturliga mötesplatsen sker i en rik detaljhandel (Utvecklingsprogrammet, 2011: 6) och det visar, som jag anser, på en onödigt snäv och begränsad förståelse av människors behov av att träffa andra i mer meningsfulla sammanhang där annat sorts utbyte kan ske.

För att kunna placera min tanke om behov av mellanrum i kontexten Vega Stad söker jag i kommunens dokument efter hur man tänker att människor ska trivas i den nya staden. Jag hittar många formuleringar... Och de är alla väldigt allmänna och säger inget alls om hur man tänker det skulle gå till ...eller om vem man riktar sig till...läser att man sent i processen för Utvecklingsprogrammet tagit in åsikter från 100 medborgare, varav 2 personer från Handen (men ingen av de nuvarande boende från området har deltagit) i en enkätundersökning om vad man uppfattar som en stadskärna (Utvecklingsprogrammet, 2011:13). Fortsätter med transkribering: Lyssnar på den ena stadsplanerarens röst (ser hans röst som en taggig ljudgraf på datorn) som blandas med min egen, vi pratar i mun på varandra... skriver ner en halv mening, går tillbaka, lyssnar igen och skriver ner det jag hör... är det så här samtalet var? Jag som tyckte det var som om vi nådde en förståelse på något vis... kanske bara mitt önsketänkande...? Vid Zoomen - Handy Recorder (inspelningsutrustningen, väldigt känslig, lyhörd, hör allt): stående, läser in med halvhög, neutral röst, läser rakt av, stakar mig lite i början, tar om, men sedan flyter jag in i texten, blir ett med den och mina tankar om hur jag ska läsa in bäst...provar några olika betoningar som jag sedan väljer emellan till ljudverket.... Mer från stadsplaneraren : han menar att de som planerare inte rör över detaljeringen i en stadsplan och att de släpper lös andra krafter när de nått till en viss gräns, en bostadsrättsförenings krafter t ex...men då har man ju släppt ifrån sig något man ändå hade, ett ansvar för vad som ska finnas...eller har jag fel ? Lyssnar igen:...inser att mina frågor är både lätta och svåra att besvara. Ute i skogen: går och går längre in mot grävmaskinsljuden. Lastbilar med tungt grus och stenlast i båda riktningar kör förbi mig: inte mycket folk ute bland villorna, många nya villor på liten yta, tät...

Genom att aktivera mellanrum kan man främmandegöra det offentliga rummet och bättre se hur hela det offentliga rummet fungerar i en tillfällig förskjutning av uppmärksamheten. Utan mellanrum inget offentligt rum. Den italienske arkitekten Francesco Careri och en av grundarna av gruppen Stalker, vilka gör interaktiva utforskningar av städers öppna rum, säger att "They are realities that have grown up outside and against the project of modernity, which is still incapable of recognizing their value and therefore of entering them." (Careri, 2002:180). Paradoxalt nog kan just mina undersökningar medföra, när jag identifierar mellanrum som glömts bort och gör dem synliga, att de exploateras för olika funktioner. Och som Careri också säger menar jag att man då, när man inte värdesätter dem, stänger den potential de kunde haft för de människor som bor in sig i ett nytt område, att tillsammans aktivera dessa rum när de har lust, eller ha dem som en symbol för frihet. Inom stadsplanering samlas stadens överblivna utrymmen i ett begrepp, Spaces Left Over After Planning – SLOAP. (Sand, 2008:85) vilket tydligt speglar hur man ser dessa utrymmen mer som problem än möjligheter. Men jag tror det också visar på en slags besvikelse på hur resultatet av planeringen blivit, att man har misslyckats med en avsedd helhetslösning. Sand menar vidare att "önskan om att "fylla upp mellanrummen" är en önskan om att skapa ordning..." (Sand, 2008:102) Framtiden vet ingen något om och att hårdplanera för den verkar inte fungera riktigt.

Jag växlar mellan att skriva i min process och att tampas med transkriberingen, läsa in de korta meningarna jag valt och datorn som krånglar och som måste kraschas, allt sparas på stickor, jobbigt och typiskt, just nu... Det ena föder det andra och jag känner än är det texten om samtalen och begreppet mellanrum än arbetet med ljudverket som i stunden är mest angeläget, och så vävs undersökningen ihop, verket med den tvådelade texten, men ändå som tre delar av ett större verk, undersökningen... Vad blir det för resultat? (ljudprogrammet Audicity som också triskas, får hjälp av Ola igen, går bättre). Ljudverket tar form med min ganska uppfordrande röst, som ibland är lite monoton och funderande, mot en bakgrund av ljuden från området som upprepas och som står mitt i byggprocessen, i naturen... skapar rumsligheter – mellanrum - med avstånd, höger/vänster ljud. Den subjektiva rösten, , som ett mellanrum i både tid och rum, ett varken eller, men helt ofrånkomlig i sin aldrig neutrala närvaro... Och det fortsätter... :” En nödvändig förutsättning för att lyckas är att sprida kunskap om det egna sammanhanget.” (Utvecklingsprogrammet, 2011:9) - Vilket är då sammanhanget man syftar på? Är det det gemensamma, det delade rummet? Jag undrar hur människor som flyttar in vill och tillåts skapa sitt eget sammanhang och sina egna berättelser om den plats de lever på ... Jag provar citaten i samtalen... ber dem förklara det jag inte riktigt förstår... upprepar frågan ... "Det är ett ständigt dilemma hur man kan skapa förutsättningar för hur människor ska trivas", säger planarkitekten. Det ena paret boende tycker att det blev ett meningsfullt sammanhang av att tillsammans med grannar, utan kommunen inblandad, anlägga fotbollsplanen som sedan kunnat användas till olika saker... (de trivs att bo så här i naturen med andra, inte för tätt in på varandra för då kan det bli konflikter som de säger. Man vill inte ha för mycket att göra med grannarna, det blir trevligare så... försöker att lyssna noga... de är trevliga och engagerade i sina grannar, verkar stå på god fot med dem alla).. Det andra paret boende i Kolartorp, håller med om att de hade en fin sammanhållning med bl.a. majbrasor mm där ... men sedan 5-6 år har planen tråkigt nog blivit ett upplag för byggmaterial.

Utvecklingsprogrammet beskriver 2 sorters förtätning av befintlig bebyggelse: det ena är s.k. gluggförtätning, dvs. en förtätning av utrymmen som blivit över, och det andra är stadsutveckling, dvs. byggande i kvarterstruktur med förtätning längs viktiga offentliga stråk och platser. Den sista sortens förtätning möjliggör 3 ggr så många bostäder än vad gluggförtätning gör och är alltså det man nu föredrar i framväxten av Vegastaden (Utvecklingsprogrammet 2011:38). Man vill motverka, det man menar är en tendens de senaste decennierna, att bygga glesare och som inneburit funktionsseparation, ett rationellt tänkande som fört med sig ett större bilberoende. Idag vill man hellre se en hög funktionsblandning och ser den traditionella och tätare småstaden som en förebild. Man vill gå från "funktion till attraktion så att samhörigheten och stoltheten ökar" (Ibid:32). Det är nog en förbättring i tänkandet men fortfarande känns det hela så toppstyrt - varför kan man inte låta städer växa lite lugnare, mer organiskt och successivt, låta de människor som bor in sig bli mer medskapare av stadskärnans utveckling? SL och Trafikverket förväntar sig minst 10.000 invånare till år 2018 för att bygga den pendeltågsstation som nu projekteras. Haninge kommun ser stationen som en absolut nödvändighet och har tagit på sig att uppfylla kravet.

Stadskärnan är "en stad i storstadens utkant" säger man i Utvecklingsprogrammet (2011:13). Och att "Haninge ska utvecklas från traditionell förort till livfull stad" (Utvecklingsprogrammet, 2011:4). Traditionell förort klingar dåligt och för tankarna till bl.a. de problematiska miljonprojekten. En stad är en funktionsblandning menar man, tror projektledaren för Vega, "om hon tolkat det rätt" som hon säger.. Hon jobbar i Haninge (men bor själv i innerstan), säger att de hade tre värdeord... som hon inte nu minns vilka de var... men som kom fram i den workshop man gjorde med fastighetsägarna och olika kommunförvaltningarna för att ta fram utvecklingsprogrammet. Detta utkristalliserades i att man ville se ett aktivitetshus kopplat till skolan, som en magnet med långa öppettider där ungdomar och äldre kan hålla till. Man vill samnyttja den med skolan för att göra det ekonomiskt - för mycket handlar om ekonomi säger hon. Och här är de stolta över att ha tagit fram en sådan vision där unga och gamla kan mötas. Jag undrar om det inte finns fler än de unga och gamla som behöver någonstans att vara... inte denna segregering vi ser överallt, kan man inte motverka den..? Och är det inte en både demokratisk och på lång sikt även ekonomisk fråga också att alla får möjlighet att ta sin plats... jag tänker på (men inte bara på dem) funktionshindrade och socialt handikappade och de med annan bakgrund som inte kommit in i/hamnat utanför samhället, alla som står lite utanför, kan man inte göra bättre så att det finns en gemensam plats att möta olika människor på? Lita på men också främja att människor kan hitta egna identiteter i samhället och berätta platsens historia inifrån egna erfarenheter?... Hon talar mycket om "funktioner...jag tänker att man har fastnat i arvet från modernismen om funktionsuppdelning och därmed segregering i kanske främst aktiviteter... tanken om aktivitetshuset är en god intention, med en vilja till blandning över generationsgränser... men blir just det här verkligen en bra kombination med många stöjiga ungdomar och pensionärer som kanske vill ha det lite lugnare... Kommer de kunna mötas där?...

Efter samtalen med både nuvarande boende och stadsplanerare förstår jag att mer arbete med medborgardialogen i Haninge nog vore bra eftersom de känner dåligt till varandras tankar och avsikter. Men den dialogen ska inte bara vara i stormötesform vid ett fåtal tillfällen, vilket sker idag, då inte ofta alla gör sina röster hörda och i de sämre fallen bara högljudda klagomål framförs. I samrådsförfarandet som tillhandahålls av kommunen krävs att man kan formulera sig och det enda svar man får är en sammanställning med en rätt kort kommentar från tjänstemännen att ens inlägga antingen beaktas eller inte. Den andre planarkitekten uttryckte förvåning över att ingen hört av sig från de kringliggande villorna till samrådet under utställningsperioden om den detaljplan över Vega som han arbetar just nu med. Eller hans kollega som också trodde att vissa nuvarande villaägare, och som han sade var väl insatta i utvecklingen, inte skulle uppskatta en del saker som nu sker när planeringen kommit lite längre. Finns det en tyst önskan på stadsplaneringskontoren om att det är skönt när det inte kommer besvärliga medborgare med åsikter om stadsutveckling? Men en konflikt kan ju också vara både bra och nödvändig. Framför allt för att inte slösa skattemedel på en stadsplanering som visar sig vara felaktiga satsningar tror jag man måste hitta bättre former för samtal, utbyten och förståelse. En lösning skulle kunna vara mer uppsökande verksamhet från kommunens sida under hela planprocessen. Jonathan Metzger, forskare i regionala studier vid KTH, menar att man borde lämna den expertstyrda och ibland verklighetsfrånvända uppifrån-och-ned-processen för en mer demokratisk och öppen nedifrån-och-upp-process inom planeringsteori, från *government* till *governance* (Metzger, 2010:10) Kanske just mellanrum skulle kunna fungera som sådana ”svala rum” (Metzger, 2010:10) där medborgardialogen kan äga rum? Workshops ute i stadsrummet i mindre grupper och en blandning av olika människor skulle öka känslan av delaktighet samt fånga upp marginaliserade röster och perspektiv. Man skulle då mer i lugn och ro kunna dryfta djupare föreställningar och känslor om en gemensam framtid. Och man skulle troligtvis lättare kunna undvika större felsatsningar. "Att bygga framtid tar lång tid (...) ett projekt som (...) alltid förblir ofullbordat". (Jonsson, 2010:37)

I Utvecklingsprogrammet säger man sig inte veta rent praktiskt hur utvecklingen för en långsiktig hållbarhet ska genomföras men att det "måste avgöras i dialog med alla berörda" (Utvecklingsprogrammet, 2011:50) Menar man att medborgarna även kan komma till tals då eller är det bara fastighetsägarna, kommunen och myndigheter - folk som kanske inte ens ska bo i den nya staden? I mina samtal framkommer att de knappt tillfrågas... om de inte själva gör sig hörda i samrådsperioden (under 6 veckor och sent i processen innan planen vinner laga kraft) så verkar man inte bry sig om dem, de har haft sin chans, så att säga... En av de boende känner att man måste vara vaken som boende om man ska vara med i processen och kunna förstå ritningar och formulera sig.. Men planarkitekten nämner dock att kommunen, tillsammans med byggherrarna, måste tala för alla, även de som ännu inte flyttat in i Vega....han medger att de boende inte har mycket att säga till om. Det andra paret har också erfarenhet av att man måste vara på som boende om man ska få någon information om vad som pågår..."Hållbarhetsprogram finns men har väl inte hängt med riktigt, miljön och ekonomin har varit i fokus, inte de sociala värdena", säger projektledaren... Och planarkitekten framhåller att det finns en hållbarhet i tänket i en stad med allmänna gator och halvprivata gårdar för "så har man byggt i hundratals år"... jag funderar om den sociala hållbarheten skulle kunna säkras med en dialog som kommunen har ansvar för och för att den fungerar... mailar flera gånger en person som arbetar i kommunen med hållbarhet i det sociala, projektledaren tipsade mig om henne, hade varit intressant att höra om hennes arbete men jag får ingen kontakt och projektet måste vidare...hinner inte vänta, jobbar med de samtal och texter jag har nu.

Stefan Jonsson, skribent och forskare vid Södertörn och Linköpings Universitet, som skrivit ett kapitel "Tolvsätt att dela ett samhälle" i antologin "Att dela ett samhälle" om den regionala utvecklingsplanens arbete, RUFSS 2010 (SLL, 2010:35-54), menar att ofta påstås den bakvända tanken att samhället är summan av individer. Men Jonsson vill däremot betona att samhället kommer först, sedan individen. Vi kan inte bli till utan föräldrar eller andra som fostrar och ger näring, lär oss tala och överför vanor, tänkesätt. Om samhället består av relationer och om människan som individ uppstår ur dessa relationer så betyder det att samhället inte kan beskrivas genom att beskriva vilken sorts människor som bor där. Man måste enligt Jonsson istället ringa in relationerna dem emellan. Exempel på mellanmänskliga relationer är överordning/underordning, likhet/olikhet, enkelhet/mångsidighet, täthet/gleshet, avstånd/närhet osv. Ett samhälle kan beskrivas som tenderande åt än den ena än den andra formen av relationer. (Jonsson, 2010:45).

Trivsel det kan man skapa inom kvarteret, menar projektledaren, de som bor har en trivsam gård att vara på och ha det lite skönt på. (Hon tycker att i planarkitektens ritning är det väldigt tätt). Mellanrum vill hon självklart skapa, säger hon, men det hon kallar mellanrum är när naturen ges plats, en skog utanför bebyggelsen eller en park som anläggs... det är inte det jag menar är mellanrum... parker är ju redan utformade för olika beteenden med bänkar, kanske en liten ankdamm, en lekpark mm. Hon vill att man ska veta vad "en reglerad park" ska innehålla medan "en natur behålls för framtiden, man låter den vara". Vega har ett naturreservat med jättegrytor från istiden som hon säger "är en pärla för området" och ser det som ett mellanrum man kunde man göra en årlig gemensam marsch till om våren när snön smälter. Naturen i skärgårdskommunen Haninge är en viktig trivselfaktor, det instämmer ett av boendeparen i, det var därför de flyttade hit. Därför tycker de att kommunen satsar snett och för stort på en stad...de är nöjda med förorten med 25 minuter till såväl stan, Stockholm som till havet...(Ljudverket blir en lång berättelse och jag känner platsen närvarande nu, min röst som ett ansvar)... Förtätning men inte för tätt, vi måste få luft... Tänker på det som de visar mig att det efter att det blivit tillåtet att stycka tomterna så står husen på varandra, minst 6 m till angränsande hus och 4 m till tomtgränsen... De skjutsar mig runt en sväng i villaområdet Kolartorp och visar mig hur tätt det är och att de fasar över utvecklingen och otrivseln av förtätningen som de upplever det blir... Själva får de kanske ett flerfamiljshus precis bakom sin egen lilla tomt på den tomt som nyss köpts av någon i rent spekulationsintresse, någon som bara inväntar högre priser och säljer till den som får en byggrätt i Vegastadens utveckling.

I samtal som jag haft under projektets gång har *allmänning* ofta nämnts som synonym till mellanrum i den bemärkelse jag vill framhålla i min undersökning. Arkitekten Catharina Gabrielsson menar att den historiska betydelsen av allmänningen finns kvar i den meningen att det utpekar det offentliga rummet som ett kollektivt fenomen: "Den är *"politisk"* i den meningen att det står för en självklar samhörighet och en självklar *rätt*, men den vittnar också om en arkaisk längtan efter ett uppgående i en större helhet. Som tankefigur antar allmänningen formen av ett gränslöst utrymme som möjliggör ett *överskridande* av det privata, av den personliga identiteten - inte bara som en del av ett kollektivt utan som delaktig i ett större rumsligt sammanhang." (Gabrielsson 2006:91-92). Såsom Gabrielsson definierar allmänning stämmer bra med det jag menar med att mellanrum inte är en privat zon. Men man tänker oftast på natur när man talar om allmänning och därför passar benämningen dåligt in på mellanrumsbegreppet. I Nationalencyklopedin förklaras allmänning som ..."när ett område exploateras för fritidsbebyggelse att ytor lämnas fria mellan tomterna. Med stöd av allemansrätten kan de nyttjas av såväl tomtägarna som andra för fritidsändamål." (Nationalencyklopedin, 2013). Det verkar finnas en stark känsla för naturens värde som rättvist tillgänglig för alla, men en motsvarande insikt om stadens delade offentliga rum, att de ska skyddas mot privatisering, verkar inte finnas.

Under samtalet med planarkitekterna förstår jag hur bergig naturen i Vega är, något jag bara anar på kartorna och under mina promenader eftersom snön gör det svårt att ta sig fram. Många av de mellanrumsplatser jag hittar på detaljplan 5 visar sig vara just bergknallar... båda planarkitekterna talar om naturen som går ner i små fickparker mot bostadsområdena, en passage för att hitta stigen ut i skogen. Den andre planarkitekten pratar om det oorganiserade som ska äga rum i naturen. Man vill gärna säga att naturen är det oorganiserade och allt annat är organiserat, planerat, att då som jag föreslår, låta mellanrum uppstå (för de kan ju inte inplaneras, de är ju per definition oplanerade, motplatser) verkar vara svårt för honom att ta in. Marken är värdefull och den ska utnyttjas till max... det vill markägaren/fastighetsägaren. Projektledaren är hundägare och är ute och traskar mycket i naturen. Hon menar att mellanrummen då är de rum man samtalar i och som hon tycker är ganska viktigt... men hon tycker det är svårt med något som ska appellera till allas intressen... däremot menar hon att föreningslivet har en mycket viktig uppgift här... En av de boende tror inte folk mår bra av att gå, vara för tätt - man måste ha fria ytor att leva i och det tar man bort i hela det här området. Han menar det ska vara en rekreation som passar alla åldrar, nära i ens vardagliga liv från det man sitter i sandlådan och till det man blir pensionär. Han och hans fru var och pratade med många politiker om detta som hade mycket möten i början och de blev då istället hänvisade till rekreationsområdet runt sjön Rudan. "Det är storhetsvansinne att man ska utnyttja och få in så mycket folk som möjligt och egentligen tror jag det ligger ju mycket på det kommersiella, företagen växer och är stora här"...

I själva skrivakten fördjupar och klargör jag mitt tänkande successivt om den undersökning jag gett mig in i om mellanrummen. Jag ser problematiken tydligare nu, efter genomgången av olika källor i det hav av texter som ägnats ämnet. Med avstamp i detta, skärper jag mitt språk och min röst och ser att det hela tiden går att göra det bättre. Att skriva i presens betonar att denna undersökning sker nu, den är aktuell och angelägen. Jag lägger ett pussel av alla tankar, idéer och fragment från levande samtal. Ett grundligt tvättande av texten flera gånger, ständigt i åtanke att den ska kunna läsas, förstås och accepteras av andra. Både de som är insatta i stadsplanering, arkitektur och konst men också andra intresserade. Det är en tvärvetenskaplig undersökning som jag gör som konstnär i en kontext av stadsplanering, arkitektur och sociologi.

Texten som transkriberats: den måste förstås för att läsas in i varje stavelse, stakande, tonfall... meningarna i ett flöde för att förstås... jag läser in och tolkar dem med mitt minne av samtalet närvarande men också med en frågande röst som undrar hur samtalet egentligen var... var det så här det kändes? En annan människa formulerar sina tankar och hur den som talar, talar ur en röst som vill påverka mig, leda mig, övertyga... och jag dem i min tur, om mellanrum... jag äger nu dessutom deras formuleringar som mitt arbetsmaterial att göra som jag vill med för att skapa en konstnärlig gestaltning av min uppfattning av våra samtal om deras livsmiljö, det är ingen ordagrann överföring av deras tankar och det kan vara att jag missförstår också, men det är en del av verket... hur ska man annars göra? Även jag är en del av verket, bokstavligen i alla delar av det: inför samtalen, under samtalen, och i transkriberingen där jag uppfattar genom det tidigare bagage av kunskap samt alla de bearbetade och omedvetna erfarenheter jag har med mig i våra möten... i min kropp och röst när jag läser in... ja, och att jag har mina "mellanrumsglasögon" på mig hela tiden i processen... Min röst om mellanrum tar plats och skapar ett tillfälligt kollektivt monument om en möjlig hållbarhet för alla. Jag tar in andras tankar, formuleringar och förkroppsligar dem med min röst. Den kommer från en kraft jag inte trodde mig ha. Jag hör min rösts klang i inspelningarna av samtal med andra och känner den som klar och tydlig. Såväl som ljud som i den mening den förmedlar. En förmåga jag varit osäker på om jag besitter. Med min röst läser jag den transkriberade texten. Då är min röst mer inåtvänd men ändå uppfordrande i ett fördröjt möte med andra. Mellanrummet mellan de andra i samtalen och mitt projekts utveckling är min röst där jag befinner mig i en ständig kroppslig resonans. Min röst i min kropp låter annorlunda än den jag hör inspelad efteråt. Jag hör rösten från olika förutsättningar. När den är inifrån hörd ligger den så nära mina tankar att jag nästan inte kan förnimma att jag gör, hör den. När jag hör den utifrån, såsom andra kan höra den får jag en distans till den som gör att jag kan se den som ett objekt, värdera den eller låta den bara vara. Läger de inspelade miljöljuden som en matta där jag sedan ibland med Olas hjälp lägger in mina inlästa fraser, upprepande, ekande, inflätade ibland, med jämna mellanrum överröstar sandbilarnas dån min röst. I början låter det märkligt, ovant men efter flera fragment låter det bra... sjunker in i helheten av rytmen. Jag väljer dem inte så noga utan ser först hur de kan bli genom att på måfå plocka ihop dem. Upptäcker sedan att det är bäst att varje strof har någon anknytning till nästkommande, berättelsen blir mer sammanhängande, alltså ännu en gallring görs...

Sammanfattning Genom arbetsprocessen med samtalen, transkriptionen, inläsningen och urvalet för ljudverket samt skrivandet inifrån denna process ser jag att mellanrum såsom jag tidigare uppfattat, verkligen kan fylla behov i den blivande Vegastaden. De är som möjligheternas rum där nya och oväntade relationer mellan boende (nuvarande och kommande) m fl kan uppstå i olika gemensamt självorganiserade aktiviteter. T ex vittnar de boende jag träffat om hur den betydelsefulla granngemenskapen där de bor minskat när den stora planen vid järnvägen ockuperats av byggmaterial. Men jag tror också att mellanrum kan också fungera som "svala rum" (Metzger, 2010:10) där delar av den i Haninge, vad jag förstår, eftersatta men välbehövliga medborgardialogen skulle kunna äga rum ute i stadsrummet.

Ljudverket är ett monument om mellanrum i det kommande Vega. Min röst i ljudverket är läsande, artikulerande andras utvalda röster och lyfter fram fragment av alternativa berättelser om förtätningen som inte hörs tydligt i planprocesserna. Och då menar jag inte bara de nuvarande boendes återkommande känsla av maktlöshet utan även stadsplanerarnas berättelser och våndor om det ansvar de har för den stora förändring och framtid de försöker planera inför. Det är inte lätt att planera för en framtid men kanske skulle det bli lättare om kommunen ser värdet i och tar ansvar för att få med medborgarna i planeringsprocessen tidigare och kontinuerligt även om det tar tid och kostar. Och jag tror existensen av mellanrummen kan vara en hjälp med detta som ett slags frizoner där man bl.a. kan diskutera utvecklingen av den gemensamma framtiden.

Min roll i denna undersökning liknar jag vid en "framtidigranskare", som Stefan Jonsson talar om, i jämförelse med vad han kallar "framtidbyggarna" dvs. beslutsfattare i planprocesserna. (Jonsson, 2010:37)

Som en framtidigranskare ser man alternativa scenarier. "Alternativa framtider som *skulle kunna* bli till men som lagts åt sidan till förmån för den framtid som slås fast i planen." Konstnärens medverkan, fortsätter Jonsson, i planering av samhället behövs för att syna den verklighet vi lever i "i ljuset av alla de möjligheter som förblir oförverkligade". (Jonsson, 2012:38)

- Referenser** Augé, Marc, *Non-Places, Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London, 1995
- Bårtås, Magnus, *You told Me - workstories and video essays/verkeberättelser och videoessäer*, akademisk avhandling, Konstfack, Stockholm, 2010
- Careri, Francesco, *Land & ScapeSeries: Walkscapes-El andar como practica estetica Walking as an aesthetic practice*, Barcelona , 2002
- Deutsche, Rosalyn, *Agorafobi, i Konst, makt och politik, skriftserien Kairos*, Raster förlag, Stockholm, 2007
- Foucault, Michel, *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Föreläsning av M. Foucault, mars 1967, Originaltitel "Des espace autres" i den franska tidskriften *Architecture/Movement/Continuité*, oktober 1984, översättning till engelska Jay Miskowiec. Hämtad 2013-04-19, kl. 14:11. <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault.pdf>.
- Gabrielsson, Catharina, *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*, akademisk avhandling KTH/Arkitektur, Stockholm, 2006
- Le och va glad så lever du längre! Trista nyheter*, <http://bloggis.se/Tiniss/78770>, Skrivet av Tiniss, 2008-10-09 20:31, Hämtat 2013-05-05 kl. 14:30
- Jonsson, Stefan, *Tolv sätt att dela ett samhälle*, i *Att dela ett samhälle*, Stockholms Läns Landsting, Stockholm 2010
- Metzger, Jonathan, *Befredning durch Verfremdung: en funktion för konstnärliga rum i samhällliga processer*, i *Att dela ett samhälle*, Stockholms Läns Landsting, Stockholm, 2010
- Sand, Monica, *Konsten att gunga – experiment som aktiverar mellanrum*, akademisk avhandling KTH, Stockholm, 2008
- Föreställningar om det gemensamma/Performing the Common*, 2012, forskningsprojekt om gentrifieringsprocessen i miljonprojektet Husby norr om Stockholm, Kungliga Konsthögskolan, Stockholm, <http://performingthecommon.se/>
- Nationalencyklopedin om *allmänning, allemansrätten*. <http://www.ne.se/>, Hämtat 2012-04-20, kl. 17.42
- Utvecklingsprogrammet för den regionala stadskärnan Haninge*, 2011
- Samrådsredogörelse*, Stadsdel Vega-detaljplan 5, utställningshandling, Stadsbyggnadsförvaltningen, Haninge Kommun, 2012.

Bildmaterial

- Detaljplan 1*, detaljplan för Stadsdel Vega, 2012, illustrationskarta med möjliga mellanrum utsatta
- Detaljplan 1*, plankarta,
- Detaljplan 5*, detaljplan för Stadsdel Vega, 2012, illustrationskarta med möjliga mellanrum utsatta
- Detaljplan 5*, plankarta
- Översikt*, illustrationskarta Vegastaden, med detaljplan 1 och 5 inritade
- Översikt*, illustrationskarta Vegastaden
- Samtliga bilder, <http://www.haninge.se/Bygga--Bo/>, Haninge Kommun. Hämtade 2013-05-24, kl. 15.03

Ett varmt tack till alla vars tid, tankar och formuleringar jag har fått låna till projektet: De fyra boende i Kolartorp (den sydöstra delen av nuvarande bebyggelse i kransområdet kring det nya Vega) som alla yttrat sig i samrådsförfarandet i detaljplan 5. De tre ansvariga tjänstepersonerna i planprocessen på Stadsbyggnadsförvaltningen i Haninge kommun. Tack även Åsa Andersson Broms vid Kungliga Konsthögskolan för koordination av hela projektet "Probe The Public Space" 2012-2013 i vilket detta projekt varit del. Samt ett speciellt tack till Emma Göransson och Roland Ljungberg som i rollen som handledare på kursen "Konstnärliga Forskningsprocesser" (Konstfack VT2013) öppnat dörrar till rum jag inte visste fanns. Tack också till Ola Anderstedt för teknisk assistans.